

УДК 65.012.8:336.13

Колосок А.М.*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки, безпеки
та інноваційної діяльності підприємства
Східноєвропейського національного університету
імені Лесі Українки***Скорук О.В.***кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки, безпеки
та інноваційної діяльності підприємства
Східноєвропейського національного університету
імені Лесі Українки***Блеянюк І.Я.***студентка
Східноєвропейського національного університету
імені Лесі Українки*

КОНКУРЕНТНА РОЗВІДКА ЯК ЕЛЕМЕНТ КОМПЛЕКСНОЇ СИСТЕМИ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

COMPETITIVE INTELLIGENCE AS PART OF A COMPREHENSIVE SYSTEM OF FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY

АНОТАЦІЯ

У статті надано теоретичну інтерпретацію категорій «конкурентна розвідка» та «система економічної безпеки». Охарактеризовано комплексну модель економічної безпеки підприємства, а також розглянуто її складові. Аргументовано важливість здійснення розвідувальних дій внаслідок збільшення кількості та сили впливу зовнішніх загроз, джерелом виникнення яких є конкурентне середовище. Обґрунтовано роль та завдання конкурентної розвідки як складового елемента економічної безпеки підприємства.

Ключові слова: економічна безпека підприємства, конкурентна розвідка, загроза, конкурентне середовище.

АННОТАЦИЯ

В статье предоставлена теоретическая интерпретация категорий «конкурентная разведка» и «система экономической безопасности». Охарактеризована комплексная модель экономической безопасности предприятия, а также рассмотрены ее составляющие. Аргументирована важность осуществления разведывательных действий вследствие увеличения количества и силы воздействия внешних угроз, источником возникновения которых является конкурентная среда. Обоснованы роль и задачи конкурентной разведки в качестве составного элемента экономической безопасности предприятия.

Ключевые слова: экономическая безопасность предприятия, конкурентная разведка, угроза, конкурентная среда.

ANNOTATION

The article provides theoretical interpretation of the categories of "competitive intelligence" and "economic security". A complex model of economic security was characterized, as well as its components are considered. We also proved the importance of exploration activities due to increasing the number and strength of the impact of external threats, the source of which is a competitive environment. In the end of the thesis, we substantiate the role and tasks of competitive intelligence as an integral part of economic security.

Keywords: economic security, competitive intelligence, threat, competitive environment.

Постановка проблеми. Сьогодні вітчизняні підприємства змушені функціонувати в надскладних економічних умовах. З одного боку, внаслідок псування відносин з Росією ми втра-

тили важливий для нас ринок збуту. З іншого боку, відчуваються значні труднощі з освоєнням ринку ЄС, пов'язані з багатьма факторами, зокрема з такими, як низька конкурентоспроможність вітчизняних товарів, низькі квоти на поставку ключової експортної продукції України, а також гальмування процесу стандартизації, отримання необхідних сертифікатів якості.

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується збільшенням ролі інформаційної сфери, яка є системоутворюючим фактором життя суспільства та активно впливає на стан політичної, економічної, соціальної та інших складових частин безпеки комерційного підприємства. В цьому контексті стає очевидним, що для підвищення економічної безпеки вітчизняних підприємств потрібно максимально використовувати передовий досвід, що і є основним завданням конкурентної розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення теоретичних та практичних аспектів використання конкурентної розвідки в системі економічної безпеки – одна з найважливіших проблем сучасної економічної науки, про що свідчать численні праці як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Серед них потрібно відзначити таких дослідників, як, зокрема, В.Л. Безбожний, А.О. Беседіна, З.Б. Живко, І.С. Керницький, С.В. Лабунська, М.С. Лисенко, О.М. Ляшенко, В.П. Мак-Мак, В.Л. Ортинський, Ю.С. Погорелов, Н.Н. Пойда-Носик, Н.В. Прус, А.В. Товксис, О.С. Хринюк, Л.А. Чвортко, А.М. Штангрет. Зазначені вчені зробили вагомий внесок у розкриття сутності категорій «економічна безпека» та «конкурентна розвідка», проаналізували їх складові елементи та принципи їх взаємозв'язку.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас, віддаючи належне науковій та практичній значимості праць цих учених, зауважимо, що у вітчизняній і зарубіжній літературі досі належно не відображені деякі важливі аспекти гарантування економічної безпеки, зокрема в частині дослідження процесу отримання інформації про конкурентне середовище як джерело виникнення зовнішніх загроз. Усе вищезазначене й зумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Мета статті полягає у дослідженні теоретичних та практичних аспектів забезпечення економічної безпеки підприємства заходами конкурентної розвідки.

Відповідно до поставленої мети було сформульовано такі завдання:

- надати теоретичну інтерпретацію категорій «конкурентна розвідка» та «система економічної безпеки»;
- охарактеризувати комплексну модель економічної безпеки підприємства, а також розглянути її складові;
- оцінити роль і місце конкурентної розвідки в комплексній системі економічної безпеки підприємства;
- визначити основні завдання конкурентної розвідки у сфері економічної безпеки;
- навести обґрунтовані висновки з досліджуваної проблематики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Щоб дослідити теоретичні та практичні аспекти використання конкурентної розвідки в системі економічної безпеки, спочатку необхідно надати теоретичну інтерпретацію цих категорій.

Н.В. Прус розглядає поняття «система економічної безпеки підприємства» як організаційний комплекс, який складається із сукупності організаційних, управлінських, технічних, правових та інших заходів, спрямованих на забезпечення економічної безпеки підприємства, захист законних інтересів його керівництва та інвесторів, сприяння забезпеченню стійкого розвитку підприємства [12, с. 677].

Водночас В.Л. Ортинський, І.С. Керницький, З.Б. Живко зазначають, що система економічної безпеки кожного підприємства є індивідуальною, її повнота і дієвість залежать від чинної в державі законодавчої бази, від обсягу матеріально-технічних і фінансових ресурсів, виділених керівниками підприємств, від розуміння кожним із працівників важливості гарантування безпеки бізнесу, а також від досвіду роботи керівників служб безпеки підприємств. Надійний захист економічної безпеки підприємства можливий лише за комплексного і системного підходу до її організації. Тому в економіці існує таке поняття, як система економічної безпеки підприємства. Ця система забезпечує можливість оцінити перспективи зростання підприємства, розробити тактику і стратегію його розвитку [7, с. 122].

Функціонування системи економічної безпеки має здійснюватися на основі низки принципів. В.П. Мак-Мак виділяє такі принципи функціонування системи економічної безпеки підприємства: пріоритет заходів запобігання; законність; комплексне використання сил і коштів; координація і взаємодія всередині підприємства і поза ним; поєднання гласності з конспірацією; компетентність; економічна доцільність; планова основа діяльності; системність [10, с. 12–13].

О.М. Ляшенко доповнює принципи функціонування системи економічної безпеки підприємства принципом безперервності, принципом обов'язкової диференціації заходів, принципом повної підконтрольності системи забезпечення економічної безпеки керівництву підприємства [9, с. 66–67].

Функціональні складові економічної безпеки суб'єкта господарювання – це сукупність основних напрямів економічної безпеки, що істотно різні за змістом, характером виконуваних завдань, методом їхнього рішення і функціональними критеріями. Як і будь-яка інша система, система економічної безпеки підприємства має свої складові. В сучасній економічній науці немає єдиного підходу до структуризації цієї категорії. На нашу думку, найбільш вдалим є підхід О.С. Хринюка, який запропонував таку структуру функціональних складових економічної безпеки підприємства (рис. 1).

Рис. 1. Складові економічної безпеки підприємства
Джерело: побудовано автором на основі [14]

Дані рис. 1 свідчать про те, що одним із базових функціональних елементів економічної безпеки підприємства є інформаційна складова, невід'ємною складовою якої є конкурентна розвідка.

Конкурентна розвідка – збір та аналіз інформації про конкурентів і ділове конкурентне середовище з метою формування і досягнення конкурентних переваг шляхом використання отриманого в результаті знання для прийняття ефективних і якісних стратегічних та важли-

вих тактичних рішень у бізнесі. Інколи конкурентну розвідку ототожнюють із промисловим шпигунством.

Як зазначає А.О. Беседіна, промислове шпигунство можна розглядати як вид недобросовісної конкуренції, діяльність із незаконного здобуття та вивідування інформації, що представляють промислові та ділові секрети конкурентів. Конкурентна розвідка, на відміну від промислового шпигунства, спирається на відповідні правові норми. Це насамперед правові норми України, міжнародні кодекси Міжнародної торговельної палати і Європейського суспільства з вивчення суспільної думки і маркетингу (ЕСОМАР) з практики маркетингових і соціальних досліджень. Конкурентна розвідка відрізняється пошуком та отриманням всієї необхідної інформації лише законними та етичними методами. Тобто цього процесу зовсім не властива крадіжка чужих секретів, використання інших «нечистих» способів отримання необхідної секретної інформації. Також для неї характерна робота з різноманітними джерелами та носіями інформації відкритого типу [2, с. 278].

Водночас у цьому контексті, на нашу думку, варто зазначити, що на практиці практично неможливо «чітко провести лінію розмежування» між законними методами збору інформації та незаконними. Зазвичай переважає так званий симбіоз – ситуація, коли законні і незаконні методи поєднуються задля досягнення максимального результату.

Як зазначає А.М. Штангрет, визначення ролі конкурентної розвідки в системі економічної безпеки доцільно здійснювати, спираючись на визначення конкурентної розвідки як фактичного і досконалого етичного вивчення конкурента, збирання інформації про маркетингові дослідження неосвоєного ринку з метою забезпечення безперебійного та процвітаючого бізнесу, а також як постійного процесу збирання, нагромадження, структурування, аналізу даних про внутрішнє й зовнішнє середовище компанії й надання вищому менеджменту компанії інформації, що дає йому змогу передбачати зміни в обстановці та приймати своєчасні оптимальні рішення щодо керування ризиками, впровадження змін у компанії й вжиття відповідних заходів, спрямованих на задоволення майбутніх запитів споживачів і підтримку прибутковості [16, с. 303].

При цьому одним із ключових джерел для отримання конкурентної інформації є сама компанія, що проводить дослідження. Внутрішніми джерелами є торгові представники, які постійно контактують з покупцями і можуть з'ясувати, що роблять конкуренти; працівники відділів розвитку та аналітики, здатні виявити нові патенти або прочитати про нові дослідження в газетах, що належать до розвитку конкурента; співробітники відділу постачання, здатні дізнатися щось від постачальника, який обслуговує й конкурента.

Мета конкурентної розвідки – глибоке розуміння бізнесу загалом і деяких його частин зокрема.

Узагальнюючи напрацювання науковців, можемо виділити такі основні завдання конкурентної розвідки як складового елементу комплексної системи фінансово-економічної безпеки підприємства:

- виявлення загроз, джерелом виникнення яких є конкурентне середовище;
- розроблення рекомендацій з локалізації і нейтралізації ризиків;
- посилення сприятливих і локалізація несприятливих чинників впливу навколишнього середовища на господарську діяльність підприємства;
- інформаційна оцінка партнерів, клієнтів, конкурентів, контрактів;
- збір інформації про сильні та слабкі сторони конкурентів, експертна оцінка планів та стратегій основних конкурентів;
- інформаційно-аналітична підтримка процесів підготовки, прийняття і супроводження рішень компанії, систематизація результатів реалізації раніше прийнятих рішень;
- інформаційний контроль розвитку інфраструктури ринку, конкурентів, їхніх рекламних дій;
- інформаційний супровід власних активних дій на ринку (публікації, реклама, виставки, дезінформація тощо);
- забезпечення координації і взаємодії функціональних підрозділів організації на основі взаємного обміну інформацією про його оточення;
- розроблення коротко- і довгострокових прогнозів впливу навколишнього середовища на господарську діяльність підприємства [15, с. 65–66].

Водночас, як зазначає М.С. Лисенко, інформаційною базою для конкурентної розвідки виступають засоби масової інформації, агентства інформації, матеріали спеціалізованих виставок, конференцій, особисті контакти, спостереження, мережа Інтернет тощо. Більш детальний аналіз отриманої інформації часто реалізується за участю спеціалізованих консалтингових компаній, що працюють у сфері конкурентної розвідки.

При цьому дослідник звертає увагу на те, що для проведення інформаційно-аналітичної роботи використовують такі методи: програмно-цільовий, методи збору інформації, залежно від важливості та специфіки аналітичних задач (безперервні, пакетні, фокусні), методи аналізу та синтезу, методи математичної статистики та економетрії (аналіз часових рядів, факторний, кореляційний, регресійний аналіз тощо), метод використання математичних моделей, метод сценаріїв, метод «зворотного прогнозування» тощо. Вибір конкретного методу визначається поставленими завданнями та наявністю і повнотою необхідних ресурсів [9, с. 148].

Деякі вчені наголошують на тому, що ефективність конкурентної розвідки значною мірою залежить від дотримання її основних принципів (див. рис. 2).

Розглянемо зображені на рис. 2 принципи конкурентної розвідки як невід'ємного елементу комплексної системи економічної безпеки підприємства більш детально.

Зауважимо, що збір необхідної інформації треба здійснювати законним шляхом та з урахуванням наявних етичних норм. Порушення цього принципу трансформує поняття конкурентної розвідки у промислове шпигунство.

Цей принцип зумовлений безперервною зміною конкурентного середовища, тому конкурентну розвідку необхідно здійснювати безперервно й комплексно. До уваги потрібно брати наявні тенденції в політичному, економічному та промислово-середовищі, що спонукає до необхідності обліку альтернативних джерел впливу на підприємство. Усе це дає змогу підвищити ефективність його роботи, отримувати доступ до необхідних джерел інформації, впливати, відповідно до потреб відділу та підприємства загалом, на працівників і водночас зберігати конфіденційність отриманої інформації та її опрацювання разом з керівництвом підприємства.

Результати конкурентної розвідки мають особливу цінність, а тому потребують обмеження доступу. Конфіденційність результатів може бути визначена керівництвом і зумовлена потребами та цілями підприємства. Тому в одних установах подібна інформація може бути надана у користування будь-яким працівникам, а в інших – бути доступною лише керівникові.

З огляду на результати теоретичного дослідження можемо стверджувати, що дотримання сформованих вище принципів та виконання зазначених завдань створюють сприятливе підґрунтя для сталого розвитку рівня економічної безпеки, зокрема через інформаційну підтримку прийняття управлінських рішень у межах комплексної системи економічної безпеки підприємства.

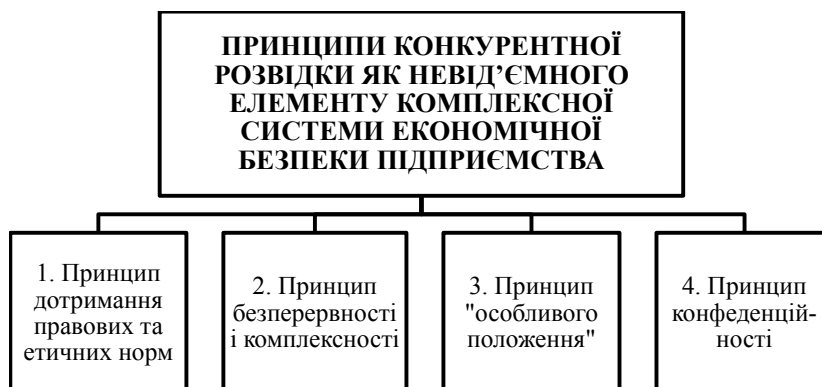

Рис. 2. Принципи конкурентної розвідки як невід'ємного елементу комплексної системи економічної безпеки підприємства

Джерело: побудовано автором на основі [10]

А.М. Штангрет зауважує, що існує безліч моделей, які описують цикл конкурентної розвідки на підприємстві. Переважно всі моделі виділяють мінімум п'ять етапів цього циклу. Перший етап полягає у визначенні мети, яку компанія хоче досягнути за допомогою конкурентної розвідки. Другий етап охоплює процес збирання інформації відповідно до поставленої мети. На третьому етапі зібрану інформацію сортують, обробляють і дають їй оцінку. Четвертий етап – це аналіз зібраної інформації і перетворення її у продукт, придатний для вироблення управлінського рішення. Завершується цикл п'ятим етапом – донесенням інформації до зацікавлених осіб [16, с. 306–307].

На нашу думку, важливим є не тільки визначення процедури здійснення конкурентної розвідки, але й встановлення із врахуванням специфіки господарської діяльності певного підприємства та інтенсивності зміни конкурентного середовища масштабів інформаційного поля, періодичність його сканування, визначення необхідних ресурсів, джерел їхнього акумулювання та розрахунок ефективності здійснення дій у цьому напрямі. Зазначене ґрунтується на тому, що дії конкурентної розвідки мають бути виправданими щодо можливості уникнення чи мінімізації негативного впливу конкурентного середовища.

Висновки. Підсумовуючи все вищесказане, робимо висновок, що конкурентна розвідка – це складовий елемент комплексної системи економічної безпеки підприємства, сутність якого полягає в постійному процесі збору, нагромадження, структурування, аналізу даних про внутрішнє й зовнішнє середовище компанії та надання вищому менеджменту компанії інформації, що дає йому змогу передбачати зміни в обстановці і приймати своєчасні оптимальні рішення щодо управління ризиками, впровадження змін у компанії, а також вживати відповідних заходів, спрямованих на задоволення майбутніх запитів споживачів та збільшення вартості компанії. Конкурентна розвідка забезпечує аналітичну базу для важливих управлінських рішень керівникам та власникам підприємств. Робота служби конкурентної розвідки впливає на майбутнє підприємства, його економічну безпеку, ефективність його роботи, конкурентну позицію.

Значимість реалізації конкурентної розвідки для гарантування економічної безпеки підприємства зумовлює необхідність її подальшого дослідження у частині вдосконалення безпосереднього процесу зведення, групування та аналізу інформації про внутрішнє та зовнішнє середовище певного господарюючого суб'єкта.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Балабанова Л.В. Управління конкурентоспроможністю підприємства : [навч. пос.] / Л.В. Балабанова. – К. : Знання, 2009. – 470 с.
2. Беседіна А.О. Конкурентна розвідка в системі забезпечення стратегічного розвитку підприємства / А.О. Беседіна // Бізнес Інформ. – 2012. – № 10. – С. 277–279.
3. Бойчик І.М. Економіка підприємства : [навч. посіб.] / І.М. Бойчик. – 2-ге вид., доповн. і переробл. – К. : Атіка, 2007. – 528 с.
4. Герасимчук В.Г. Стратегічне управління підприємством. Графічне моделювання / В.Г. Герасимчук. – К. : КНЕУ, 2000. – 360 с.
5. Дрокіна О.Е. Економічна безпека в конкурентній розвідці / О.Е. Дрокіна // Управління розвитком. – 2012. – № 1. – С. 81–83.
6. Економіка підприємства : [підручник] / за заг. ред. С.Ф. Покропивного. – 2-ге вид., перероб. та допов. – К. : КНЕУ, 2001. – 528 с.
7. Економічна безпека підприємств, організацій та установ : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / [В.Л. Ортинський, І.С. Керницький, З.Б. Живко та ін.]. – К. : Правова єдність, 2009. – 544 с.
8. Лабунська С.В. Концепція побудови системи економічної безпеки підприємства в процесі інноваційної діяльності / С.В. Лабунська // Проблеми економіки. – 2014. – № 4. – С. 282–289.
9. Лисенко М.С. Конкурентна розвідка через призму економічної безпеки підприємства / М.С. Лисенко // Участь молоді у розвитку економіки та суспільства України : тези доп. IV Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених (Київ, 2013 р.). – С. 147–149.
10. Мак-Мак В.П. Служба безпеки підприємства (організаційно-управленческие и правовые аспекты деятельности) / В.П. Мак-Мак. – М. : Мир безопасности, 1999. – 65 с.
11. Пойда-Носик Н.Н. Конкурентна розвідка та її місце в системі забезпечення економічної безпеки компанії / Н.Н. Пойда // Проблеми формування та реалізації конкурентної політики : мат. IV Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 24–25 вересня 2015 р.). – Львів, 2015. – С. 153.
12. Прус Н.В. Система економічної безпеки підприємства: поняття, сутність, принципи / Н.В. Прус // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2014. – № 2. – С. 675–679.
13. Система економічної безпеки: держава, регіон, підприємство : [монографія] / [О.М. Ляшенко, Ю.С. Погорелов, В.Л. Безбожний та ін.] ; за заг. ред. Г.В. Козаченко. – Луганськ : Елтон-2, 2010. – 282 с.
14. Хринюк О.С. Система забезпечення економічної безпеки підприємства: основні елементи / О.С. Хринюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?or=1&z=3927>.
15. Чвертко Л.А. Конкурентна розвідка в системі забезпечення економічної безпеки банків / Л.А. Чвертко, А.В. Товкис // Управління фінансово-економічною безпекою. – 2015. – № 1. – С. 65–68.
16. Штангрет А.М. Методичні засади здійснення конкурентної розвідки в системі економічної безпеки підприємства / А.М. Штангрет // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.4. – С. 302–307.